

Rövid helyzetkép Oroszországról a 2000-es évek közepén

Weiner Csaba

A kilencvenes években tapasztalt gazdasági visszaesés és politikai szerepvesztés Oroszországot legfeljebb regionális középhatalmi pozícióba száműzte, ám a 2000-es évek főként energiahordozókra épülő növekedése ismét lehetőséget nyitott az orosz ambíciók megvalósítása előtt. Hamar kiviláglott, hogy az energetika területén Oroszország valószínűleg nagy hatalom. S bár jelenleg Oroszország a tizedik legnagyobb gazdaság a világon, 2005-ben nem érte el a legszegényebb uniós tagállam, Lettország egy főre jutó, vásárlóerőparitáson mért GDP-jének 90%-át. Világgazdasági pozíciójának megítélését kétségkívül relativizálja e tény. Ráadásul az iparban az energiahordozók bányászatán kívül eddig mindössze két ágazatban sikerült elérni, illetve meghaladni az 1991-es termelési szintet.

Oroszország a második legnagyobb kőolajtermelő a világon, a hetedik legtöbb tartalékkal, amely még dinamikusabban növekedik is – noha a tartalékok mennyiségét-milyenségét illetően kritikusak a szakértői vélemények. A finomítói kapacitások tekintetében a harmadik helyen áll, bár azok így is szűkösek. Oroszországot hátrányosan érinti a kénés Urals és a jobb minőségű Brent típusú kőolaj közötti árhátrány. Az export jelenlegi relációs szerkezete is korlátozott, legalábbis csővezetékben (Európára koncentrálódik). A Jukosz tönkretétele óta a kőolajipar zászlóshajója a LUKoil, noha az állami felügyelet az ágazat stratégiai jellegeből adódóan fokozódik. A gázipar mellett szépen lassan felzárkózik az olajszektor is: az olajtermelés egyre nagyobb hányada kerül állami ellenőrzés alá. Nemcsak a játékszabályok megalkotása, hanem a közvetlen részvétel (Rosznyefty, Transznyefty, Transznyeftyeprodukt, Gazprom) révén is befolyásol az állam. Ami az állam végső eszközeit illeti, korábban az adóhátralék megállapítása volt, most a környezetvédelmi szabályok megszegésének számonkérése az elsődleges fegyver.

Különböző becslések születnek arra, hogy az olajárak változása milyen mértékben befolyásolta a GDP alakulását Oroszországban az 1998-as válságot követően, ám ezeket óvatosan kell kezelni. Valószínű, hogy átlagos olajárak mellett is élénk gazdasági növekedés ment volna végbe.

A világ bizonyított földgázvagyonának negyede Oroszország határain belül rejtőzik, ám a gáz-

készletek az elmúlt 10 évben gyakorlatilag nem változtak. A termelés 85%-át a gázvertikumot uraló, kizárólagos exportjoggal bíró Gazprom adja. Az állam meghosszabbított kezeként működő mamut mind belföldön, mind külföldön erőteljes expanzióba kezdett. Az elégtelen beruházások következtében viszont a Gazprom gázkinálata egyre nehezebben lesz képes lépést tartani a keresletnövekedés ütemével. Miközben élvezi a hosszú távú gázszerződések nyújtotta előnyöket Európában, a kritikus téli időszakban belföldi ellátási problémákkal küzd.

Ezen kíván enyhíteni a nagyszabású atomenergia-program is, amelynek révén igen ambiciózus földgáz-megtakarítással számolnak. Oroszország ezzel összhangban az uránbányászatba is aktívan kíván befektetni. A nukleáris energia súlyának erősítésével párhuzamosan az állami ellenőrzés is fokozódott: a kormány az ágazatot (Roszenegatom, Tyehsznabexport, TVEL, Atomsztrójexport) egy állami társaságba kívánja szervezni.

Az orosz villamosipari holding, a RAO JeESz szintén hatalmas beruházásigénnyel áll elő az ellátás biztonságának garantálásához. A társaság évről évre nehezebben tud helytállni. Oroszország rövid távon áramimportra szorulhat, s a villamosenergia-ellátásban eddig fellépő zavarok nem maradnak elszigetelt esetek.

Az elmúlt években Oroszország annak dacára ért el nagy növekedést, hogy a beruházási ráta alacsony volt; középtávon azonban mindenképpen emelkednie kell a felhalmozási hányadnak. Az energiahordozó-bányászatban tapasztalt lassulás már ma is a kapacitáskorlátok, illetve az elégtelen beruházások számlájára írhatók. Pedig a bruttó állóeszköz-beruházások aránytalanul nagy része az energiahordozó-bányászatban, illetve a statisztikailag a szolgáltatásokhoz tartozó, csővezeték-beruházásokat is magában foglaló szállításban valósul meg. Az elmúlt években nőtt a feldolgozóipar részesedése, noha ide tartozik a kőolaj-finomítás is.

A külföldi tőkeberuházások tovább torzítják a gazdasági szerkezetet. A korlátozások ellenére az Oroszországban lévő FDI-állomány negyede az energiahordozó-bányászatban összpontosul. A feldolgozóipar súlyát árnyalja a fémfeldolgozás és a kőolaj-feldolgozás magas részesedése.

A kilencvenes évek kataklizmáit komolyan megsínylette az orosz lakosság. A 2000-es években kétségtelenül emelkedett az életszínvonal Oroszországban, azonban az átlagkeresetek reálértéken még mindig 18%-kal maradnak el az 1991-estől. Jelentősen csökkent a létminimum alatti pénzjövedelemmel rendelkező népesség aránya és a munkanélküliségi ráta.

Egy szűk réteg globális mércével mérve is óriási vagyonokat halmozott fel Oroszországban. A milliárdosok száma alapján 2006-ban Oroszország a harmadik volt a világon. A putyini adminisztráció idején sajátos értelmezést nyert az oligarchák társadalmi felelőssége – elfelejtve, hogy a valóban önkéntes formákon túl az üzleti szféra közvetetten, az adók révén kell, hogy részt vegyen az össznemzeti feladatok megoldásában.

Az áruszerkezeti okokból kifolyólag a kereskedelmi és a folyó fizetési mérleg folyamatosan hatalmas többletet termel. Az orosz export egyre nagyobb hányadát adják a világgpiaci áringadozásoknak erősen kített ásványi anyagok (2005-ben 64,6%-át), azon belül is az energiahordozók; Oroszország a világ második legnagyobb energiahordozó-exportőre (értékben mérve). A gépek, berendezések, közlekedési eszközök aránya elenyésző, a *high-tech* termékek részesedése főként nagyon alacsony, a hadiexport viszont felfutóban van.

A közhiedelemmel ellentétben Oroszország csupán potenciálisan hatalmas felvevőpiac: az orosz árubehozatal 2005-ben mindössze 25%-kal haladta meg a lengyelt.

2006 novemberére jelentős áttörést hozott Oroszország WTO-csatlakozásának ügyében: sikerült lezárni a régóta húzódo kétoldalú tárgyalásokat az Egyesült Államokkal. Belátható közelségbe került a tagság, s Oroszország – ha minden jól megy – 2007-ben csatlakozhat a Kereskedelmi Világszervezethez.

Oroszország egyre hangsúlyosabb szerepet vállal a nemzetközi tőkeáramlásokban, mind fogadó, mind forrásországgként, jóllehet a beérkező tőke volumene a potenciális lehetőségekhez képest így is alacsony. A mérvadó felmérések ellenben egyöntetűen azt mutatják, hogy Oroszország egyre vonzóbb FDI-célország. A jelenlegi tendenciák tükrében nem meglepő, hogy a primer szektorban tevékenykedő kitermelőipari vállalatok befektetési szándéka 2005-ben jelentősen csökkent. Az érdeklődés azonban nem múlik el. Az energetikával ellentétben a „mostoha” helyzetben lévő feldolgozóipar a figyelem homlokterébe került.

A legjelentősebb forrásországok papíron Hollandia és Ciprus, ám e mögött főként az áll, hogy a tőkeberuházást bizonyos optimalizálási céloktól vezérelve sokszor nem maga az anyavállalat, hanem egy másik országban bejegyzett leányvállalata hajtja végre, illetve szerepük van a visszaáramló orosz eredetű tőkéknek is. Ugyanilyen stratégiát követnek az oroszországi társaságok is külföldi befektetéseik során; így a nemzeti statisztikákban sokszor rejtve marad az orosz eredet.

Az orosz államadósság GDP-hez viszonyított aránya a 2000-es években számottevően csökkent. 2004 és 2006 között hatalmas mértékű adósság-előtörlesztésbe kezdett Oroszország, főként a Párizsi Klub felé – részint a stabilizációs alapból finanszírozva. Tény, hogy ez jelentős kamatmegtakarítással jár, Oroszország ezáltal kedvezőbb adósbesorolásba került, és így hosszú távon is csökkenhetnek a kamatkiadásai, ám nem alaptalan az a feltevés, miszerint a nagyléptékű adósságtörlesztés a „nemzetközi zsarolhatóság” csökkentése érdekében történik. Azzal, hogy Oroszország az adósságtörlesztést választja, gyakorlatilag elismeri, hogy ezt az összeget nem képes úgy felhasználni, illetve befektetni, hogy annak hozama meghaladja a kamatmegtakarítást.

Az orosz költségvetési többlet a magas energiahordozó-árak mellett garantált. A legjelentősebb bevételi forrás 2005-ben már a nyersolajra és a kőolajtermékekre kivetett exportvám volt. A 2007-es költségvetési terven tükröződik, hogy 2007 végén Duma-választást, 2008 elején pedig elnökválasztást tartanak Oroszországban. Az orosz adórendszer az évtized elején átfogó reformon ment keresztül: olyannyira alacsony kulcsokat határoztak meg, hogy a lakosság, illetve a társaságok többsége hajlandó legyen fizetni.

Nehezen egyeztethető össze az árstabilitás biztosítása és a rubel túlzott felértékelődésének megakadályozása: a központi bank egyetlen hatékony fegyvere az inflációval szemben az árfolyamfelértékelődés. A feldolgozóipart sújtó rubelfelértékelődés folytatódik, miközben a fogyasztói árindex nem süllyed a kívánt mértékre. 2006 júliusától konvertibilis a nemzeti valuta, a tervezettnél fél évvel korábban. Az oroszországi nemzetközi tartalékok összege Japán és Kína után a harmadik legnagyobb a világon: 2006. november 1-jén meghaladta a 270 milliárd dollárt.

A kedvező konjunkturális viszonyok ellenére a putyini adminisztráció láthatóan kudarcot vallott a gazdasági diverzifikáció terén. Az elnök inkább a központi irányítás erősítésére helyezte a hangsúlyt – különösen második ciklusától, 2004-től. A döntés megszületett: a stabilizációs alap (2006. november 1-jén az alaphoz lévő eszközök értéke 76,6 milliárd dollár volt) felhasználható részét – az inflációtól, s valószínűleg a beruházások gyenge hatékonyságától való félelem okán – nem kívánják ilyen célokra fordítani, illetve csak igen kis részben a beruházási alapon keresztül, ám ennek volumene korántsem tekinthető kielégítőnek. További eszközök a kialakulófélben lévő kockázati tőke-alapok is, s hasonló célokat szolgálna a különleges gazdasági övezetek intézménye. Ezek kezdeti stádiumban vannak, egyelőre nem támaszkodhatnak rájuk. Addig marad az energiahordozóktól való függés.

* * * * *

Eddig megjelent számaink megtekinthetők és letölthetők a www.vki.hu honlapról